

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ І СЛУХАЧІВ У ПРОЦЕСІ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ В НАДПСУ

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF SOCIO-ECONOMIC TRAINING CADETS AND STUDENTS IN THE PROCESS OF CONTINUOUS EDUCATION IN THE NASBGSU

У статті здійснено спробу виокремлення організаційно-педагогічних умов соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в Національній академії Державної прикордонної служби України (НАДПСУ). Підсумовано, що результативність соціально-економічної підготовки майбутніх прикордонників є недостатньою для ефективного вирішення професійних завдань на сучасному етапі розвитку суспільства. Установлено, що важливим чинником вирішення окресленого завдання є підготовка висококваліфікованих фахівців Державної прикордонної служби України нового типу, готових до комплексного вирішення складних і різнопланових соціально-економічних і професійних проблем. Для визначення ефективних організаційно-педагогічних умов соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ здійснено науковий дискурс у напрямі аналізу й конкретизації змісту поняття «умови». Відображено результати теоретичного аналізу дисертаційних досліджень, що стосуються проблеми виокремлення організаційно-педагогічних умов підготовки курсантів і слухачів у НАДПСУ. Детальний аналіз наукової літератури дає змогу припустити, що ефективний вплив на процес соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ матимуть такі організаційно-педагогічні умови: орієнтація освітнього процесу НАДПСУ на активне програмно-мотивоване оволодіння курсантами та слухачами системою соціально-економічних компетенцій; створення інтегрованого освітнього простору, ґрунтованого на мережевій взаємодії НАДПСУ й Державної прикордонної служби України; використання технологій модульного і проектного навчання для збагачення досвіду прийняття курсантами та слухачами оптимальних рішень у змодельованих соціально-економічних ситуаціях професійного контексту; організація педагогічного супроводу безперервної самоосвітньої діяльності курсантів і слухачів у напрямі опанування соціально-економічною компетентністю.

Ключові слова: умови, організаційно-педагогічні умови, професійна підготовка, майбутні

працівники прикордонної служби, освіта, соціально-економічна компетентність.

The article attempted separation of organizational and pedagogical conditions of socio-economic training cadets and students in the process of continuous education in the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine (NASBGSU). It has been summarized that the efficacy of socio-economic training future border guards is insufficient for effective solving professional problems at the stage of society development. It has been determined that an important factor in solving the outlined problem is training highly skillful specialists of the State Border Guard Service of Ukraine of a new type, who are ready for the correct, synthesized solution of complex and diverse socio-economic professional problems. A scientific discourse in the direction of analysis and concretization of the essence of concept of "conditions" has been done for identifying effective organizational and pedagogical conditions of socio-economic training cadets and students in the process of continuous education in the NASBGSU. The results of theoretical analysis of dissertation studies, concerning the problem of separation of organizational and pedagogical conditions of training cadets and students of the NASBGSU have been showed. A detailed analysis of scientific literature gives an opportunity to assume that an effective influence on the process of socio-economic training cadets and students in the process of continuous education in the NASBGSU will have such organizational and pedagogical conditions: orientation of educational process in the NASBGSU on active program-motivated mastering by cadets and students of the system of socio-economic competences; creation of integrated educational space, base on the network interaction of the NASBGSU and the State Border Guard Service of Ukraine; use of technologies of module and project study for enriching the experience of making optimal decisions for cadets and students in simulated socio-economic situations of professional context; organization of pedagogical support of continuous self-educational activity of cadets and students in the direction of mastering socio-economic competence.

Key words: conditions, organizational and pedagogical conditions, vocational training, future border guard officers, education, socio-economic competence.

УДК 378:356:005.336.2:001.5.(043)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-16-1-10>

Дяк В.В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми в загальному вигляді. Переділ сфер політичного й економічного впливу, розшарування сучасного суспільства, явища сепаратизму та націоналізму, нестійкість ідеологічних установок, дискредитація багатьох моральних ідеалів та орієнтирів, маніпулювання свідомістю людини через засоби масової інформації викликають стан невизначеності й підсилюють протиріччя розвитку і становлення молодого покоління.

У системі вищої освіти сучасна ситуація стимулює організацію таких освітніх процесів, які, з огляду на зміни, що відбуваються в суспільстві, сприяють саморозвитку особистості майбутнього фахівця. Концептуальним підґрунтям окреслених процесів нині є ідеї безперервної освіти, адже рівень інтелектуального потенціалу будь-якої країни є найважливішим чинником економічного, соціального та політичного розвитку.

Вища школа розглядається як важливий інститут соціалізації особистості, де й навчання, і виховання відтворюють єдиний процес, спрямований на підготовку високоосвічених, ерудованих, творчих фахівців, у тому числі й персоналу Державної прикордонної служби України. Цьому сприяє особливий устрій освітнього життя Національної академії Державної прикордонної служби України (далі – НАДПСУ), де суттєвою рисою є заохочення творчості, ініціативи й самодіяльності курсантів у пошуку оптимальних форм і методів самостійного здобуття знань [2, с. 4], що створює підґрунтя для безперервної освіти. У цих умовах важливим чинником вирішення окресленого завдання вважаємо підготовку висококваліфікованих фахівців Державної прикордонної служби України нового типу, готових до правильного, синтезованого вирішення складних і різнопланових соціально-економічних професійних проблем. Тому в умовах переходу нашої країни від планової до ринкової економіки виникла необхідність формування в майбутніх фахівців нового світогляду, який передбачає високий рівень соціально-економічної компетентності курсантів і слухачів НАДПСУ. Соціально-економічна освіта курсантів має на меті сформувати чітке й науково обґрунтоване уявлення майбутнього персоналу Державної прикордонної служби України про економіку, соціальні процеси в сучасному суспільстві, сприяти формуванню цілісного розуміння системи ринкових і соціальних відносин. Вирішення такого питання актуалізує проблему вдосконалення соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ шляхом розроблення та реалізації спеціальних організаційно-педагогічних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання розроблення педагогічних (організаційних, організаційно-педагогічних) умов підготовки майбутніх прикордонників перманентно порушується у сфері наукових досліджень. Так, науковцями виокремлено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування в майбутніх офіцерів-прикордонників економічної культури (Ю. Балашова [1]), економічної компетентності (К. Тушко [11]), інформаційної культури (А. Білорус [2]); розвиток військово-спеціальної компетентності в процесі магістерської підготовки (В. Веретільник [3], О. Діденко [3]); удосконалення професійної підготовки прикордонників в умовах службової діяльності (А. Кучеренко [5]); удосконалення виховання курсантів НАДПСУ (Д. Коцера [4]); формування фахової компетентності майбутніх офіцерів тилу у сфері військово-економічної логістики (О. Маслій [8]); використання контролю навчальної діяльності курсантів вищих військових навчальних закладів (В. Полюк [10]) тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак резюмування нау-

кових доробків сучасних авторів засвідчило відсутність цілеспрямованих пошуків у напрямі виокремлення організаційно-педагогічних умов соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ. Водночас анонсоване дослідження базується на наявних теоретико-методологічних засадах військової освіти.

Метою статті є виокремлення організаційно-педагогічних умов соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ.

Виклад основного матеріалу. У сучасних педагогічних дослідженнях, пов'язаних із проблемами вдосконалення функціонування педагогічних систем, підвищення ефективності освітнього процесу, одним із аспектів, що викликає найбільший інтерес, є виокремлення, обґрунтування й перевірка педагогічних умов, які забезпечать успішність експериментальної діяльності. Здебільшого вирішення цього завдання викликає певні труднощі в дослідників, що зумовлено такими причинами:

1) однобічне уявлення про феномен ключового поняття «умови»;

2) нечітке розуміння спрямованості реалізації визначених умов у контексті конкретного дослідження;

3) слабка обґрунтованість і методика вибору конкретних педагогічних (організаційно-педагогічних) умов тощо.

З метою запобігання виникненню подібних труднощів у контексті дослідження наукова розвідка для визначення дієвих організаційно-педагогічних умов соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ здійснювалася в кількох напрямках:

– аналіз і конкретизація змісту понять «умови», «педагогічні умови», «організаційно-педагогічні умови»;

– уточнення класифікаційних груп педагогічних умов;

– аналіз дисертаційних досліджень, що стосуються проблеми виокремлення організаційно-педагогічних умов підготовки курсантів і слухачів у НАДПСУ;

– генерування низки вірогідно дієвих організаційно-педагогічних умов соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ;

– залучення експертної групи до процедури виокремлення оптимальних умов з переліку запропонованих;

– теоретичне обґрунтування обраних організаційно-педагогічних умов.

Звернемося до різнобічного теоретичного аналізу категорії «умова». У словниково-довідковій літературі така дефініція трактується так:

1) обставина, від якої що-небудь залежить;

2) сукупність правил, установлених у певній сфері життя, діяльності;

3) середовище, в якому відбувається певний процес [12, с. 188].

Резюмувавши результати теоретичного аналізу філософської літератури, встановили, що тлумачення дослідниками терміна «умова» пов'язується з установленням низки взаємозв'язків предмета з оточуючими явищами навколишньої дійсності, без яких перший існувати не може. У філософському словнику згадане поняття визначається, як «те, від чого залежить щось інше; вагомий складник об'єктів, станів, взаємодій (освітньої, професійної тощо), наявність якого детермінує існування самого явища» [9, с. 707]. Отже, низка конкретних умов того чи іншого явища створює середовище його виникнення, існування та розвитку.

У психологічній науці термін «умова» зазвичай застосовується в контексті пояснення специфіки розвитку певного психічного стану й розкривається за допомогою комплексу внутрішніх і зовнішніх детермінант [12, с. 35], які прискорюють або уповільнюють особистісний розвиток людини, визначають динаміку та кінцеві результати такого розвитку [7, с. 170-171].

У педагогічній сфері спостерігається дотримання схожої позиції щодо трактування досліджуваної дефініції. В узагальненому розумінні під педагогічними умовами розглядається сукупність взаємопов'язаних чинників, необхідних для створення цілеспрямованого освітнього процесу з використанням сучасних педагогічних інновацій, що забезпечують формування професійної компетентності майбутнього фахівця. В освітній практиці створення специфічних умов пов'язано з урахуванням психологічного та педагогічного аспектів розвитку досліджуваних феноменів. Психологічний аспект передбачає вивчення внутрішніх характеристик досліджуваного явища у внутрішніх структурах особистості з метою спрямованого впливу на них. Педагогічний аспект пов'язує психологічний зміст із чинниками й механізмами, що забезпечують бажаний розвиток процесів, явищ, властивостей; передбачає виявлення і створення обставин, які забезпечують результативність освітніх впливів. Урахування педагогічного аспекту зумовлено необхідністю визначення таких чинників, що сприяють реалізації найважливіших цільових установок застосування багатьох сучасних педагогічних технологій як засобу науково-дослідницької діяльності.

Здійснений порівняльно-синтезуючий теоретичний аналіз дефініції «умова» засвідчив, що означений термін є загальнонауковим, а його зміст у педагогічному розумінні характеризується сукупністю таких положень:

– умова – це низка взаємопов'язаних чинників, обставин, об'єктів тощо;

– певна сукупність обраних умов впливає на динаміку формування педагогічних феноменів;

– перетворювальний вплив, отриманий у результаті реалізації умов, прискорює або сповільнює процес розвитку певних явищ.

Нині термін «умова» широко використовується в наукових дослідженнях для характеристики педагогічних систем, створення структурно-функціональних моделей, де процесуальним складником є реалізація низки визначених умов. Однак загальноприйнятої класифікації умов організації освітнього процесу немає. Тому науковці виокремлюють різноманітні групи умов (педагогічні, психолого-педагогічні, організаційно-педагогічні, дидактичні, організаційно-методичні тощо), опираючись на їх значущі ознаки.

Так, Н. Левчук [6] виокремила й обґрунтувала педагогічні умови розвитку економічної компетентності офіцерів-магістрантів Державної прикордонної служби України в процесі професійної підготовки. У визначених педагогічних умовах дослідниця враховувала доцільність використання міждисциплінарного підходу до формування в офіцерів-магістрантів навичок здійснення фінансово-економічної діяльності; застосування освітніх технологій імітаційного моделювання, можливостей сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та індивідуалізацію підготовки офіцерів-магістрантів до фінансово-економічної діяльності. Своєю чергою, К. Тушко [11] дійшла висновку, що процес формування економічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників буде ефективним, якщо в педагогічних умовах враховуватиметься формування позитивної мотивації до засвоєння економічних навчальних дисциплін; визначення основних понять загальноекономічних знань для професійної діяльності офіцерів-прикордонників; використання міжпредметних зв'язків; організація цілеспрямованої самостійної роботи курсантів. Погоджуємося з позицією авторки, однак вважаємо, що проблема формування соціально-економічної компетентності потребує забезпечення безперервності освіти курсантів і слухачів у процесі навчання в НАДПСУ, адже нині в суспільстві склалася ситуація, за якої кожному фахівцеві, в тому числі персоналу Державної прикордонної служби України, протягом усього періоду здобуття професійної освіти потрібно систематично не лише збагачувати зміст фахових знань, умінь, навичок, а й розширювати соціально-економічну компетентність. Отже, в процесі навчання в закладах вищої освіти курсанти повинні оволодіти вміннями критичного мислення та використання теоретичних знань на практиці, навичками міжособистісного спілкування, сприйняття й адаптації в умовах швидкого оновлення соціально-економічних чинників професійної діяльності.

Нині в науковій літературі спостерігається жвавий полілог дослідників щодо проблем неперервної

освіти, в тому числі й військової. У контексті неперервності освіти інколи розглядають як доповнення базової освіти, процес використання різноманітних інноваційних форм навчання, підвищення кваліфікації, перепідготовку. Проте принцип неперервності має значно глибше значення й передбачає якісно інший тип взаємодії особистості і суспільства протягом усього професійного життя людини.

Висновки. Отже, соціально-економічні зміни, що нині відбуваються в українському суспільстві, розроблення державних освітніх стандартів нового покоління вимагають активного впровадження інноваційних технологій безперервної освіти в освітній процес вищої школи. При цьому головним орієнтиром в освіті майбутніх фахівців є підготовка компетентного професіонала. Детальний аналіз наукової літератури та власний педагогічний досвід дають змогу припустити, що дієвий вплив на процес соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ матимуть такі організаційно-педагогічні умови: орієнтація освітнього процесу НАДПСУ на активне програмно-мотивоване оволодіння курсантами та слухачами системою соціально-економічних компетенцій; створення інтегрованого освітнього простору, оснований на мережевій взаємодії НАДПСУ й Державної прикордонної служби України; використання технологій модульного і проектного навчання для збагачення досвіду прийняття курсантами та слухачами оптимальних рішень у змодельованих соціально-економічних ситуаціях професійного контексту; організація педагогічного супроводу безперервної самоосвітньої діяльності курсантів і слухачів у напрямі опанування соціально-економічною компетентністю.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі вбачаємо в розробленні структурно-функціональної моделі соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ й апробації методичного забезпечення реалізації визначених організаційно-педагогічних умов.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балашова Ю.В. Педагогічні умови формування економічної культури у майбутніх офіцерів-

прикордонників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02. Хмельницький, 2002. 20 с.

2. Білорус А.М. Педагогічні умови формування інформаційної культури у майбутніх офіцерів-прикордонників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2007. 21 с.

3. Веретільник В.В., Діденко О.В. Обґрунтування педагогічних умов розвитку військово-спеціальної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі магістерської підготовки. *Science Rise*. 2017. № 2 (10). С. 46–50.

4. Коцеруба Д.М. Шляхи та умови удосконалення виховання курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України : дис. ... канд. пед. наук. Хмельницький, 2000. 220 с.

5. Кучеренко А.А. Педагогічні основи вдосконалення професійної підготовки прикордонників в умовах службової діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2005. 250 с.

6. Левчук Н.П. Педагогічні умови розвитку економічної компетентності у слухачів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. *Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)* : збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 22-23 вересня 2017 р.). Львів, 2017. С. 112-113.

7. Максимюк С.П. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2009. 670 с.

8. Маслій О.М. Організаційно-педагогічні умови формування фахової компетентності майбутніх офіцерів тилу у сфері військово-економічної логістики: результати експерименту. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Педагогіка»*. 2010. № 2. С. 79-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2010_2_17.

9. Новейший философский словарь / сост. и глав. ред. А.А. Грицанов. 3-е изд., исправл. Минск : Книжный Дом, 2003. 1280 с.

10. Полюк В.С. Організаційно-педагогічні умови контролю навчальної діяльності курсантів вищих військових навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2004. 220 с.

11. Тушко К.Ю. Педагогічні умови формування економічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2009. 320 с.

12. Ягупов В.В. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2003. 560 с.